नीतिचन्द्रिका

एकेन शुष्कवृक्षेण दह्यमानेन वह्निना ।
दह्यते हि वनं सर्वं कुपुत्रेण कुलं यथा ॥ २० ॥

पदविभागः

एकेन, शुष्क-वृक्षेण, दह्यमानेन, वह्निना, दह्यते, हि, वनम्, सर्वम्, कुपुत्रेण, कुलम्, यथा ।

अन्वयः

यथा एकेन शुष्क-वृक्षेण दह्यमानेन हि वह्निना सर्वं वनं दह्यते (तथा) कुपुत्रेण कुलम् (दह्यते) ।

कठिनपदार्थः

- वह्निः = अग्निः ।
- कुपुत्रः = दुष्टः पुत्रः ।

नीतिचन्द्रिका

एकेन शुष्कवृक्षेण दह्यमानेन वह्निना ।
दह्यते हि वनं सर्वं कुपुत्रेण कुलं यथा ॥ २० ॥

भावार्थः

यथा एकः शुष्कवृक्षः वह्निना दह्यमानः समग्रं वनं दहति, तथा कुपुत्रः (दुष्टः पुत्रः) समग्रं कुलं नाशयति इत्यर्थः।

नीतिचन्द्रिका

एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।
वासितं स्याद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ २१ ॥

पदविभागः

एकेन, अपि, सुवृक्षेण, पुष्पितेन, सुगन्धिना, वासितम्, स्यात्, वनम्, सर्वम्, सुपुत्रेण, कुलम्, यथा ।

अन्वयः

यथा एकेन अपि सुगन्धिना पुष्पितेन सुवृक्षेण सर्वं वनं वासितं स्यात् (तथा) सुपुत्रेण सर्वं कुलं (वासितं स्यात्) ।

कठिनपदार्थः

- वासितम् = सुगन्धपूर्णम् ।

नीतिचन्द्रिका

एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।
वासितं स्याद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ २१ ॥

भावार्थः

यथा कश्चन वृक्षः सुगन्धयुक्तेन पुष्पेण युक्तः सन् समग्रं काननं सुगन्धयुक्तं करोति, तद्वत् कश्चन उत्तमः पुत्रः समग्रं वंशम् उत्तमरीत्या पालयति । एवं सुपुत्रस्य प्रशंसा अत्र दर्शिता ।

नीतिचन्द्रिका

कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ २२ ॥

पदविभागः

कोकिलानाम्, स्वरः, रूपम्, नारी-रूपम्, पतिव्रतम्, विद्या, रूपम्, कुरूपाणाम्, क्षमा, रूपम्, तपस्विनाम् ।

अन्वयः

स्वरः (एव) कोकिलानां रूपम् । पतिव्रतं (एव) नारी-रूपम् । विद्या (एव) कुरूपाणां रूपम् । क्षमा (एव) तपस्विनां रूपं (भवति) ।

कठिनपदार्थः

- क्षमा = सहना ।

नीतिचन्द्रिका

कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ २२ ॥

भावार्थः

कोकिलः सुन्दरं कूजति । तस्मात् वयं कोकिलः सुन्दरः इति भावयामः । तन्नाम कोकिलस्य श्रेष्ठः गुणः तस्य स्वरः । पातिव्रत्यम् एव नार्याः रूपम् । दर्शनेन सुन्दराः न चेदपि यदि ते विद्यावन्तः तर्हि ते रूपवन्तः । तपस्विनां सहनागुणः एव श्रेष्ठं रूपं भवति ।

नीतिचन्द्रिका

कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ २३ ॥

पदविभागः

कः, अतिभारः, समर्थानाम्, किम्, दूरम्, व्यवसायिनाम्, कः, विदेशः, सविद्यानाम्, कः, परः, प्रियवादिनाम् ।

अन्वयः

समर्थानाम् कः अतिभारः? व्यवसायिनां किं (स्थानं) दूरम्? सविद्यानां कः विदेशः? प्रियवादिनां कः परः (शत्रुः)?

कठिनपदार्थः

- व्यवसायिनाम् = परिश्रमशीलानाम् ।
- सविद्याः = विद्यावन्तः ।
- परः = शत्रुः ।

नीतिचन्द्रिका

कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ २३ ॥

भावार्थः

सर्वेषु कार्येषु ये समर्थाः सन्ति, तेषाम् असाध्यं कार्यं किमपि नास्ति । किमपि न भारायते तेषाम् । ये परिश्रमशीलाः वर्तन्ते, तेषां दूरम् इति किञ्चन स्थानं नास्ति । सर्वमपि समीपमेव । विद्यावतां विदेशः इति न कश्चन अस्ति । सर्वोऽपि स्वदेशः एव । विद्यायाः महत्त्वम् उच्यते अत्र । यः प्रियम् एव वदति तस्य कोऽपि शत्रुः न भवति ।